

Solidaire plekken in de publieke ruimte

De context van mensen op de vlucht en de solidariteit die hieruit ontstaat, vormt een concrete aanleiding om op zoek te gaan naar een ruimtelijk concept voor plaatsen van solidariteit in de publieke ruimte. Hoe kan zo'n plaats een brug slaan tussen diverse (lokale) groepen en collectieve functies? Hoe kan ze gedeelde noden lenigen en ontmoeting faciliteren, zodat tijdelijke aanwezigheid leidt tot permanente infrastructuur? Covid-19 maakt deze zoektocht lastiger en tegelijk belangrijker dan ooit.

Leren van solidariteitsinitiatieven met mensen op de vlucht

SANDER VAN DUPPEN, BRECHT VAN DUPPEN, PIETER BROSENS [RUIMTEVELDWERK] PIETER MEUWISSEN [LAVA]
VALERIE VAN DER LINDEN, ANN HEYLIGHEN [KU LEUVEN, DÉPARTEMENT ARCHITECTUUR, RESEARCH(X)DESIGN]

Migratie is van alle tijden en betreft zeer diverse groepen. Een bijzonder kwetsbare groep vormen de migranten 'in transit'. Ze zijn aangewezen op openbare plaatsen, meestal verspreide aankomstinfrastructuur, zoals de humanitaire hubs in Brussel of Zeebrugge. Hun precarie situatie brengt een opmerkelijke solidariteit in de publieke ruimte op gang. Zo heeft hun zichtbare aanwezigheid in het Brusselse Maximiliaanpark een aantal burgers gemobiliseerd, en zelfs geleid tot het 'Burgerplatform voor Steun aan de Vluchtelingen'. Dit maakt de context van migranten 'in transit' tot een interessant vertrekpunt voor het herdenken van collectieve infrastructuur in steden en gemeenten en het emancipatorisch potentieel ervan.

Begin 2019 ontvingen het collectief Ruimteveldwerk (RVW) en het architectenbureau Lava het BWMSTR Label van de Vlaams Bouwmeester voor hun gezamenlijk onderzoeksproject 'Plaatsen van solidariteit in de publieke ruimte'. Dit label steunt 'ongevraagde', door ontwerpers geïnitieerde, ruimtelijke onderzoeksvragen die een positief maatschappelijk verschil kunnen maken. Mensen op de vlucht hebben inderdaad geen opdrachtgever, budgetten of beleidscontacten. Doel van het project is om de solidariteit en haar ruimtelijke potenties te verkennen, en het beleid te inspireren met een concreet inzetbaar ruimtelijk concept. Hierbij kan het rekenen op steun van partners Vluchtelingenwerk Vlaanderen en de Research(x)Design (RxD) groep aan het Departement Architectuur van de KU Leuven.

Het project wil onderzoeken hoe solidariteit gefaciliteerd kan worden en hieraan ook (praktisch) bijdragen door cocreatie van een publieke ruimte die de verschillende gebruikers ondersteunt in hun activiteiten. Deze ruimte geeft kwetsbare groepen, zoals mensen op de vlucht, een (al dan niet zichtbare) plaats in de maatschappij en biedt anderen een platform om hen te helpen. Door te spreken over de behoeften van diverse groepen en deze ruimtelijk terug te koppelen, ontstaat een dialoog die nuance brengt in het debat en kan bijdragen tot een duurzaam en humaan antwoord.

Het project verloopt in drie fasen. Na het verkennen van bestaande initiatieven (fase 1 'mapping') volgt een participatief onderzoeks- en ontwerptraject (fase 2 'werkgroep stakeholders'). Hierbij gaan we aan de slag met mensen op de vlucht, hulpver-

leners, vrijwilligers, buurtbewoners en andere lokale belangstellenden. Tot slot wordt het ruimtelijk concept uitgewerkt in samenwerking met de stakeholders via een activiteit of interventie in het veld – de publieke ruimte (fase 3 'synthese').

Solidariteitsinitiatieven met mensen op de vlucht zijn geen louter stedelijk fenomeen. We verkennen ze op drie schaalniveaus: de stad (Brussel), het dorp (Zeebrugge) en de landelijke omgeving rond de snelwegparking (Boutersem) (voor een overzicht van deze mapping zie infografiek in fig. 1).

Via plaatsbezoeken en gesprekken met diverse initiatiefnemers maakten we kennis met experts in het veld. Zij boden ons niet alleen inzicht in de werking van deze vorm van aankomstinfrastructuren, maar legden ook de link met de bredere gebruikersgroep: mensen die op de vlucht (geweest) zijn, (semi-) professionele hulpverleners, buurtbewoners/ pendelaars, andere lokale gebruikers van de hulpverlening (o.a. sociaal kwetsbaren in de publieke ruimte zoals (lokale) daklozen), vrijwilligers.

De centraal gelegen Brusselse Noordwijk is een plek die al sinds haar ontstaan wordt gekenmerkt door migratie en solidariteit.

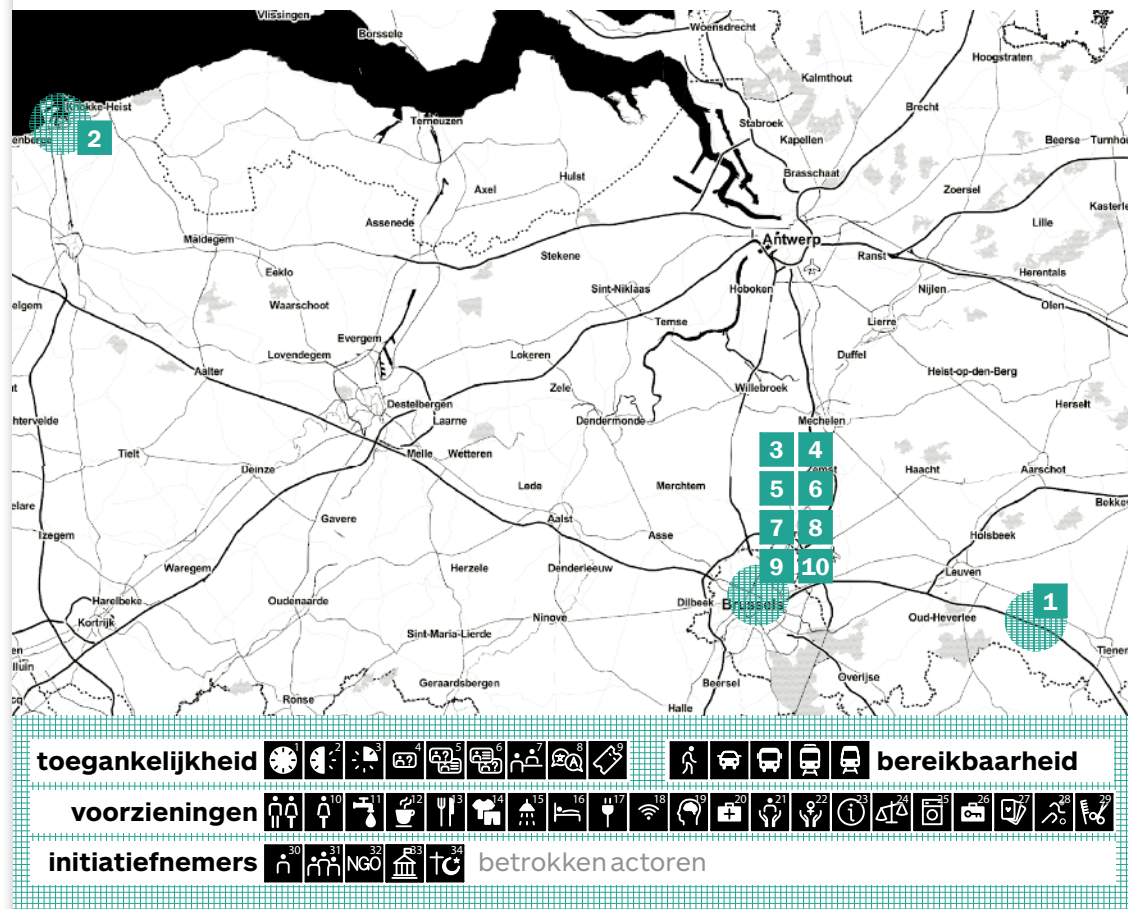
De Brusselse Noordwijk

De stedelijke context van de Brusselse Noordwijk vormt een geschikte pilot voor het project, van waaruit zal worden teruggekoppeld naar de andere schaalniveaus. De centraal gelegen Noordwijk is een plek die al sinds haar ontstaan wordt gekenmerkt door migratie en solidariteit. Dat maakt dat er reeds een uitgebreid en gevarieerd solidariteitsnetwerk aanwezig is. Bovendien kunnen we verder bouwen op verschillende bestaande studies verspreid over de Noordwijk, waaronder het werk van ARCH (Action Research Collective for Hospitality)².

¹ Daher, R., & d'Auria, V. (2018). Enacting citizenship in an urban borderland: the case of the Maximilian Park in Brussels. European Journal of Creative Practices in Cities and Landscapes, 1(1), 53-72.

² ARCH. (2020). Whose Future is Here? Searching for hospitality in Brussels Northern Quarter. Brussel: Gillis Printing Company.

Fig. 1 bezochte solidariteitsinitiatieven op 3 schaalniveaus
© Ruimteveldwerk

Meer specifiek vertrekken we vanuit de omgeving van het Maximiliaanpark, met het Startpunt van Vluchtelingenwerk Vlaanderen aan de Antwerpsesteenweg en de Humanitaire hub aan de Havenlaan. In het Startpunt kunnen mensen op de vlucht elke woensdag terecht voor info over asielprocedures, gezelschap en koffie of thee op een warme plek. Ook andere initiatieven, zoals voedselbedelingen die oorspronkelijk in het park plaatsvonden, vinden hun weg naar het Startpunt. In de Humanitaire hub bieden hulporganisaties met tal van vrijwilligers diverse diensten aan, zoals juridische begeleiding, medische en psychische zorg, sociale hulp, het opsporen van familie, kledingdistributie en begeleiding naar nachtopvang³.

Onderzoek met vrijwilligers

Centraal in het project staat het ontwerpen, niet vanuit de eigen interpretatie van ontwerpers (RVW – Lava), maar vanuit de motivatie van en in samenwerking met de eindgebruikers. Als alternatief voor het ‘ontbrekende’ programma van eisen uit de klassieke architectuuropdracht, stellen we gebruikersprofielen op via een participatief onderzoeks- en ontwerptraject. Vanuit deze profielen werken we vervolgens samen met deze groepen aan een ruimtelijk concept voor plaatsen van solidariteit in de publieke ruimte.

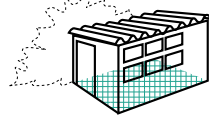
Vrijwilligers en (semi-)professionele hulpverleners vormen de eerste groep participanten in dit traject. Zij sturen de solidariteit in de publieke ruimte aan en bieden daarmee een onmisbaar perspectief voor het project. Bovendien is er over hun noden en ervaring nauwelijks informatie beschikbaar.

Bij het bevragen van de vrijwilligers zoeken we een gevarieerd perspectief, waarbij diepgang primeert op kwantiteit. Deelnemers vertegenwoordigen diverse organisaties (van laagdrempelige charitatieve, apolitieke en niet-confessionele organisaties tot professionele ngo's of overheidsagentschappen), actieruimten (van vrij toegankelijke, zichtbare tot meer gesloten gecontroleerde ruimten) en achtergronden (professioneel en niet-professioneel, diverse nationaliteiten, actief op één of meer plaatsen).

Om hen te helpen nadenken over hun ervaring en de rol van de ruimte daarin, ontvangen deelnemers een kit met vragen, plannen en isometrieën van de locaties van hun activiteiten. Ze worden vervolgens uitgenodigd voor een interview. Deze bevraging biedt een eerste inzicht in belangrijke ontwerpuitdagingen.

LANDELIJK

1. Schuurtje Boutersem

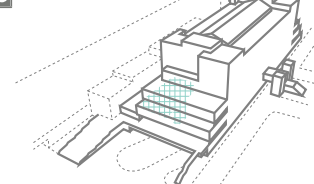
SUBURBAAN

2. Zeebrugge: pastorie & kerk

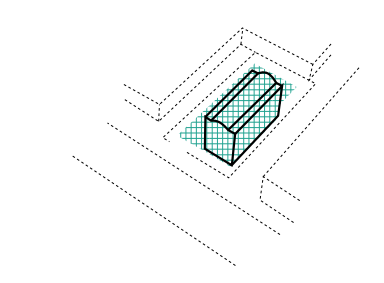

URBAAN

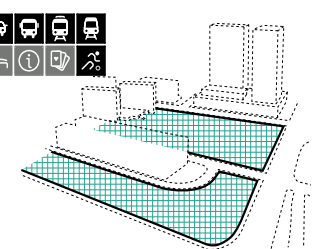
3. Humanitaire HUB Brussel-noord

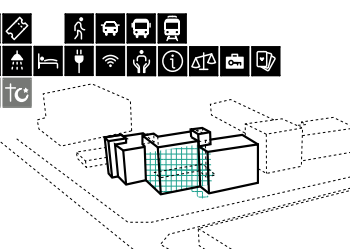
4. Humanitaire HUB Havenlaan

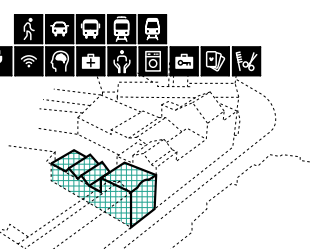
5. Maximiliaanpark

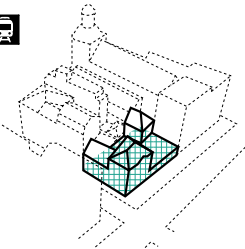
6. Porte d'Ulysse, Haren

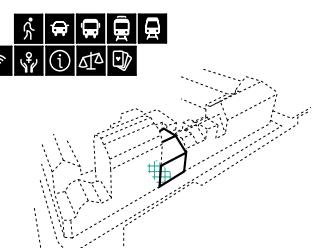
7. Doucheflux

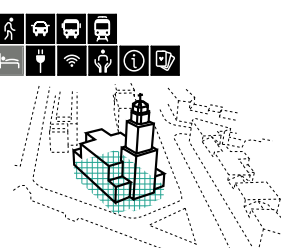
8. Point 32 / Finistère

9. Startpunt

10. Chauffoir, Schaarbeek

De precare situatie van mensen op de vlucht in de publieke ruimte is voor vrijwilligers een aanleiding om solidariteit te betonen, maar wekt ook spanningen op met buurtbewoners.

Ruimte als katalysator voor solidariteitsintenties

Het Startpunt van Vluchtelingenwerk Vlaanderen – een lokaal met een groot raam aan de straatkant, te midden van verschillende handelszaken – werkt als katalysator: de zichtbaarheid ervan informeert niet alleen de buurt, de beschikbare infrastructuur biedt een geschikte locatie aan andere initiatieven (zoals voedselbedeling) en de laagdrempeligheid trekt mensen aan die hulp komen aanbieden (zoals donaties van lokale handelaars). Dit leidt tot volgende ontwerpuitdaging: hoe verenigen we zichtbaarheid voor (potentiële) vrijwilligers met de beslotenheid die nodig is om mensen op de vlucht een veilig gevoel te geven?^{4,5,6}

Dit is een delicaat evenwicht. De precare situatie van mensen op de vlucht in de publieke ruimte is voor vrijwilligers een aanleiding om solidariteit te betonen, maar wekt ook spanningen op met buurtbewoners. Buurtbewoners betrekken is een bekommernis van veel vrijwilligers en kadert binnen een streven naar inclusie. Binnen de ontwerpuitdaging om zichtbaarheid en beslotenheid te verenigen rijst dus ook de vraag hoe een plaats van solidariteit verschillende groepen (conflictvrij) kan samenbrengen om interactie te stimuleren.

³ Burgerplatform voor Steun aan de Vluchtelingen, Caritas International, CIRE, NANSSEN vzw, & Vluchtelingenwerk Vlaanderen. (2019). Migrant op doortocht in België: Aanbevelingen voor een meer menselijke aanpak.

⁴ Artsen zonder Grenzen. (2019). Vlucht zonder einde: Psychische hulp in de humanitaire hub in Brussel. <https://www.msf-azg.be/sites/default/files/imce/Rapport%20humanitaire%20hub.pdf>

⁵ Burgerplatform voor Steun aan de Vluchtelingen, Caritas International, CIRE, NANSSEN vzw, & Vluchtelingenwerk Vlaanderen. (2019). o.c.

⁶ ARCH. (2020). o.c.

8 Point 32: voedselbedelingen vanuit parochiezaal aan Finistèrekerk te Brussel. Een verzorgde beschutte omgeving drukt normaliteit uit en toont menselijkheid (in tegenstelling tot het Maximiliaanpark). Net zoals in een echt restaurant, leggen de vrijwilligers met veel zorg de laatste hand aan de voorbereiding van de ontvangst van hun 'klanten', voorafgaand aan een voedselbedeling.

6 inkomhal Porte d'Ulysse te Haren. Nachtopvang georganiseerd door het Burgerplatform met ondersteuning van stad Brussel.

1 Betonnen kot in de velden van Boutersem, in de buurt van een snelwegparking. Een buurtbewoner riep op om het kot op te waarderen tot menswaardige schuilplaats.

2 Zeebrugge, kerkportaal St-Donatuskerk. Zowel mensen op de vlucht als buurtbewoners kunnen in de pastorie in Zeebrugge terecht voor voedsel en hulp.

4 Humanitaire hub voor migranten aan de Havenlaan te Brussel. In de hub worden naast kleding ook schoonheids- en verzorgingsproducten aangeboden, ze dragen bij tot een gevoel van waardigheid.

9 Startpunt Vluchtelingenwerk Vlaanderen aan de Antwerpsesteenweg te Brussel. Startpunt is een lokaal met een open deuren groot raam naar de straat, te midden van verschillende handelszaken. Ook zonder hulpvraag kan men er terecht voor rust en gezelschap.

Covid-19 toont aan hoe kwetsbaar de solidariteit in de publieke ruimte is zonder permanente verankering in onze collectieve infrastructuur.

Ruimte als uitdrukking van solidariteit

Een belangrijke drijfveer voor vrijwilligers is om de precare situatie van mensen op de vlucht beter en menselijker te maken. De deelnemers aan het onderzoek deden allerlei suggesties over hoe de ruimte respect en menselijkheid kan tonen. Zo verwezen ze naar een verzorgde, aangeklede omgeving die beschutting biedt tegen regen en kou (in tegenstelling tot het Maximiliaanpark), normaliteit uitdrukt en mensen op de vlucht sanitair comfort en veiligheid biedt.

Een belangrijk element van solidariteit voor vrijwilligers is wederkerigheid: het geeft energie om mensen op de vlucht ook zelf initiatief te zien nemen. Maar om hen de kans te geven bijvoorbeeld te koken of te helpen bij de afwas zijn voorzieningen nodig. Dit vormt een belangrijke ontwerputdaging: hoe kan de ruimte wederkerige solidariteit mogelijk maken?

Ruimte als ondersteuning van solidariteitsinitiatieven

Om hun werk te kunnen doen, hebben vrijwilligers nood aan een veilige omgeving, die ze enigszins 'onder controle' hebben. Een opdringende massa bij een voedselbedeling kan bedreigend overkomen, in tegenstelling tot een bedeling waarbij een beperkt aantal mensen aan tafels zit, terwijl anderen in een beschutte ruimte hun beurt afwachten. Om een ondersteunende ruimte te creëren, is het dus belangrijk om na te gaan hoe deze ruimte vrijwilligers in staat kan stellen de regie over hun solidariteitsinitiatief te nemen.

Behalve aan de praktische hulpverlening hechten vrijwilligers ook veel belang aan de mogelijkheid tot ontspannen persoonlijk contact. Voor het verstrekken van juridisch advies, bijvoorbeeld, hebben ze nood aan een ruimte waar ze rustig kunnen zitten en noteren en waar enige vorm van privacy gegarandeerd is. Het is dus essentieel om na te gaan hoe de ruimte een vertrouwelijke atmosfeer kan uitstralen.

Vooruitblik

Het perspectief van vrijwilligers en (semi-)professionele hulpverleners combineren we met dat van mensen op de vlucht en van buurtbewoners. De gebruikersprofielen voor deze laatste twee

groepen zullen worden opgesteld op basis van reeds beschikbare informatie^{7,8} en later opnieuw worden afgetoetst met deze groepen.

In de laatste fase werken we naar een synthese. Op basis van de gebruikersprofielen en in samenwerking met de stakeholders, wordt tijdens workshops een ruimtelijk concept uitgewerkt aan de hand van een interventie in de publieke ruimte, waarmee we kleinschalig aan de slag gaan, liefst ter ondersteuning van een bestaand lokaal initiatief. Het resulterend concept wordt vervolgens vertaald naar het dorp en de meer landelijke omgeving. Afhankelijk van lokale steun, kan dit leiden tot een vervolgproject of beperkt worden tot inspirerende ontwerpillustraties. Door in te zetten op een zo breed mogelijk publiek – dus niet alleen de betrokken gebruikersgroepen en niet alleen in de stad – streven we naar een zo groot mogelijk draagvlak. Op die manier willen

we acties voor collectieve infrastructuur bevattelijk maken en het beleid steunen om die te realiseren.

Nu de maatregelen tegen Covid-19 rechtstreeks fysiek contact onmogelijk maken, zijn de uitdagingen voor zowel onderzoek als solidariteitsinitiatieven nog groter. Deze bijkomende uitdagingen grijpen we aan om de lezers van *Ruimte* op te roepen hun ervaringen met initiatieven rond plaatsen van solidariteit met ons te delen. Covid-19 toont aan hoe kwetsbaar de solidariteit in de publieke ruimte is zonder permanente verankering in onze collectieve infrastructuur. Zeker nu verschillende initiatieven tijdelijk hun deuren moeten sluiten, zijn mensen op de vlucht meer nog dan tevoren aangewezen op het publiek domein.

Wie graag wil bijdragen of feedback heeft, kan contact opnemen via de website: www.ruimteveldwerk.be

7 Refugee Rights Europe. (2018). Left in between: Documenting the situation for refugees and displaced people in Brussels, Belgium. https://refugee-rights.eu/wp-content/uploads/2018/09/RRE_LeftInBetween.pdf

8 ARCH. (2020). o.c.